DESAŤ AUTOROV HĽADÁ RIEŠENIE PROBLEMATICKÉHO VZŤAHU LINGVISTIKY A TRANSLATOLÓGIE

BOISSEAU, Maryvonne – CHAUVIN, Catherine – DELESSE, Catherine – KEROMNES, Yvon (eds.): *LINGUISTIQUE ET TRADUCTOLOGIE : LES ENJEUX D'UNE RELATION COMPLEXE*. Arras: Artois Presses Université 2016. 200 s. ISBN 978-2-84832-244-5.

Desať autorov, lingvistov a translatológov zároveň, hľadá teoretickú a pragmatickú komplementárnosť v náročnom a veľmi podnetom vzťahu lingvistiky a translatológie v období, keď si obidve disciplíny nanovo kladú otázky o vlastných epistemologických základoch, vývoji a vzťahoch s príbuznými vedami. Digitálne technológie, prístup k veľkým súborom dát a rozvoj kognitívnych vied a neurolingvistiky značne menia tradičnú lingvistiku a ovplyvňujú aj translatológiu, ktorá musí venovať pozornosť nielen práci prekladateľov s komparatívnymi a paralelnými korpusmi, ale i novým prístupom v oblasti sociológie, filozofie, recepcie či v problematike subjektivity prekladateľa a kolektívneho prekladu. Je preto pochopiteľné, že vzťah lingvistiky a translatológie je chvíľami otvorený, chvíľami napätý a inokedy viazne.

Predmet skúmania obidvoch disciplín sa čiastočne prelína, a tak sa ľahko ocitajú vo vzájomnej konkurencii, pričom translatológia sa často pokladá za akýsi „konkrétnejší“ spôsob uchopenia lingvistických problémov. Veď viacerí lingvisti a teoretici prekladu v jednej osobe (Georges Mounin, Katharina Reiss, Jean-René Ladmiral a iní) tvrdia, že lingvistika je pre translatológiu jednou z rozhodujúcich vied, pretože preklad nie je len, ale predovšetkým jazykovou operáciou. Tento „blízky vzťah“ sprevádza translatológiu od 60. a 70. rokov 20. storočia, keď sa teoretické myslenie späť s prekladom začína vymedzovať ako samostatná disciplína pod názvom *translation studies* (James Stratton Holmes, 1972, *The Name and Nature Translation Studies*), hoci združuje rozmanité teoretické, lingvistické, historické i didaktické orientácie. Problematické vymedzenie predmetu translatológie spôsobuje, že jej epistemologické postavenie je oproti lingvistike stále skôr neisté. Translatológia (po francúzsky traductologie – traductologie), či ešte lepšie jej podoba zúžená na preklad, sa buď ocitá v službách lingvistiky, zásobuje ju príkladmi, ktoré lingvistike slúžia ako základ teoretického experimentovania, alebo vychádza z lingvistiky, predovšetkým z porovnávacej lingvistiky, ktorá jazyk originálu a jazyk prekladu nielen opisuje, ale hlavne ponúka transformačnú analýzu prechodov od jedného jazyka k druhému. Lenže lingvistická analýza nemôže obsiahnuť všetky sociokultúrne, štylistické a situačné parametre, ktoré transformáciu ovplyvňujú, a analýza prekladu sa zase nevyhne lingvistickej analýze (okrem literárnoteoretickej a hermeneutickej kritiky prekladu). Ale na rozdiel od lingvistiky, ktorá svoj predmet skúma pomocou interných postupov, ktoré sú systému vlastné, translatológia sa situuje v medzijazykovej perspektíve a skúma, ako fungujú dva jazykové systémy v konkrétnych jazykových prejavoch, no všima si aj prax prekladania, ktorej pravidlá sú z lingvistického hľadiska stále pomerne nepredvídateľné. Jednako však majú teoretické výstupy obidvoch disciplín vlastné didaktické, technické a informatické aplikácie (odlišné vzdelávacie programy pre lingvistov a prekladateľov, odlišné programy na vyhľadávanie informácií a extrakciu údajov, nástroje pre počítačovo podporovaný preklad). Obidve sa vymedzujú ako samostatné disciplíny a predovšetkým v osemdesiatych rokoch, keď sa do popredia dostáva komunikačný a interkultúrny aspekt prekladu, translatológia vo vzťahu k lingvistike vyhranene odmieta akýkoľvek vzťah subordinácie.

Súčasný rozvoj informačných technológií (korpora, automatické spracovanie jazyka) ich však opäť posúva bližšie k sebe a nanovo otvára otázku ich postavenia v súčasnom interdisciplinárnom kontexte humanitných a spoločenských vied.

Nepopierateľná interakcia lingvistiky a translatológie tak ponúka nové epistemologické, teoretické a metodologické výzvy, na ktoré reaguje desať príspevkov, ktoré zostavovatelia zaradili do posudzovanej publikácie preto, že sa venujú prieniku translatológie s viacerými lingvistickými teóriami (saussurovskou, guillemín-flescherovskou, enonciatívnou, kognitívnu či sémanticko-interpretácnou), tiež preto, že ich autori podopierajú svoje úvahy konkrétnymi príkladmi z veľkých korpusov a vyhýbajú sa subjektívnemu hodnoteniu prekladov (medzi angličtinou, francúzštinou, nemčinou a taliančinou), a nakoniec preto, že sa zaoberajú prekladom umeleckým, publicistickým i odborným.

Úvahy o novom ponímaní vzťahu lingvistika – traduktológia otvára Jean Szlamowitz a situuje ich v teoretickom rámci hermeneutickej lingvistiky. Pýta sa, v čom spočíva epistemologická osobitosť translatológie a či si vôbec samotné spoločenské vedy nekladú prílišné nároky na vedeckosť (kvantifikácia údajov, využívanie informatiky, matematizácia jazykového prejavu, ktoré autor označuje ako „tíky“). Autor pozoruje asymetriu medzi lingvistikou, ktorej predmetom štúdia je jazyk, a translatológiou, ktorá skúma špecifický jazykový úkon, akým je preklad, pričom translatológiu chápe ako jednu z oblastí vied o jazyku. Zaujíma ho predovšetkým prechod medzi textovým a lingvistickým v takých otázkach, ako je norma, typ textu, štylistický útvar, a nie iba referencia. Zaujíma ho „poetický rozmer“ translatológie, to, ako faktor kultúry vstupuje do sémantiky.

Otázkou, ako je to s „vedeckosťou“ humanitných vied, začína svoj príspevok Yvon Keromnes, v ktorom sa snaží prepojiť čisto teoretické úvahy s premýšľaním prekladateľov a s pozorovaním empirických údajov. Opiera sa pritom o preklad Freudovho textu z nemčiny do angličtiny a francúzštiny. Vzťah medzi zvoleným teoretickým prístupom a výberom prekladateľských riešení je veľmi variabilný – kým niektoré lingvistické koncepcie prekladateľa prijímajú alebo odmietajú, praktická konfrontácia s konkrétnym dielom dokáže zmať akékoľvek apriórne teoretizovanie. V takejto metateoretickej perspektíve autorka poukazuje na rozpad lingvistiky ako vednej disciplíny (generatívna verus kognitívna lingvistika) porovnateľný s roztrieštenosťou translatológie, čo nevyhnutne vedie k otázke, či je vôbec možné vymedziť, čo prináleží skúmať lingvistike a čo translatológii.

Susanne Pauer poukazuje na teoretický stereotyp arbitrárnosti, ktorým prekladatelia zdôvodňujú, že v prekladoch francúzskych komiksov do angličtiny a nemčiny často vynechávajú preklad zvukomalebných slov. Autorka sa usiluje o postihnutie povahy a symboliky zvukomalebných slov pomocou pojmu arbitrárnosti, motivovanosti a ikonickosti a pokúša sa o ich typológiu na základe symbolických významov, ktoré nesú. Prekladateľom odkazuje, že v preklade je možné vyhovieť obsahu i forme zvukomalebných slov.

Ďalší príspevok sa zameriava na schémy nominalizácie v anglických informačných odborných textoch a v ich prekladoch do francúzštiny. Pierre Lejeune v ňom pripomína, že tak ako je dnes už prekonaný výhradne lingvistický prístup k prekladu, rovnako opatrne treba zaobchádzať s extrémnou orientáciou na komunikačný či kognitívny prístup k prekladu. Autor zdôrazňuje užitočnosť paralelných korpusov pri odhaľovaní výrazných tendencií vnútri porovnávaných jazykových systémov. Pracuje s paralelným korpusom z oblasti klimatických zmien a odhadov vývoja ekonomickej konjunktúry, v ktorom sleduje referenčnú spoľahlivosť

prekladu veľmi frekventovaných nominálnych syntagiem a všima si predovšetkým kalky a metonymické posuny spôsobené vzájomným ovplyvňovaním oboch jazykov. Analyzuje asymetrie v tvorení anglických a francúzskych nominálnych syntagiem, ktoré pomenúvajú zmenu, vývoj, transformáciu a uzatvára, že francúzština vyjadruje proces transformácie v jeho globálnosti, kým angličtina rovnaké procesy predstavuje skôr aspektuálne, teda ako perfektívne alebo imperfektívne.

O pragmatický prístup sa usiluje Kate Beeching, ktorá vo svojej porovnávacej štúdií ukazuje, ako môže lingvistka ruka v ruke s translatológiou lepšie ozrejmiť význam a funkcie anglickej lexikálnej jednotky *sort of* a pomôcť správne ju prekladať do francúzštiny. Práca s paralelným korpusom jej umožňuje ukázať, ako prekladateľova nepresnosť alebo vynechanie tohto diskurzívneho markera vyvolá významovú variáciu. Autorka zároveň zdôrazňuje prínos translatológie k skúmaniu významu polyfunkčných diskurzívnych markerov a jeho diachronického vývoja. V pragmatickej lingvistike a vo využívaní veľkých korpusov vidí možnosť nového prístupu k prekladu, ktorý celkom prirodzene súvisí s pragmatickou lingvistikou, pretože preklad sa nezaobíde bez zohľadnenia kontextových faktorov.

Natalie Kübler hľadá prepojenia medzi korpusovou lingvistikou, pragmatickým prístupom k odbornému prekladu a viacjazyčnou terminológiou. Ukazuje postupy, ktorými sa dá osvojiť si pomocou komparatívnych korpusov odborných prejavov istú doménu v miere dostatočnej pre profesionálny odborný preklad a určiť mieru špecializácie prekladaného textu. Dôraz kladie na perlokutívny účinok pragmaticky orientovaného prekladu a terminologickú analýzu, ktorú používanie korpusov výrazne zefektívnilo. Rovnako sa však pokúša nájsť odpoveď aj na otázku, v čom spočívajú obmedzenia korpusovej lingvistiky v odbornom preklade, a konštatuje, že pomocou postupov korpusovej lingvistiky môže prekladateľ znížiť možnosť chybných prekladateľských riešení, ale nenahradí nimi chýbajúcu interkultúrnú kompetenciu a hlbšie tematické vedomosti, ktoré sú pri istých druhoch odborného prekladu nevyhnutné.

Zdalo by sa, že vzhľadom na množstvo publikovaných porovnávacích štúdií o verbálnych kategóriách vidu a času v angličtine a vo francúzštine je v tejto téme ťažké objaviť niečo nové. Clara Mallier však porovnaním prekladov šiestich románov D. Lehana do francúzštiny dospieva k záveru, že časové prestavby v procese rozprávania, tak ako ich opísal E. Benveniste, využívajú pri preklade anglického *prétérita* rozprávača v prvej osobe čoraz menej francúzsku dvojicu *passé simple* a *passé composé* (jednoduchý minulé čas a zložený minulé čas). V piatich zo šiestich analyzovaných prekladov románov sa hlavným časom rozprávača stal *passé composé*, čím sa v preklade stiera rozdiel medzi príbehom a diskurzom (ja-rozprávač a ja-osoba, ktorá prežila príbeh). Vo francúzštine môže výber jedného alebo druhého času meniť uhol pohľadu rozprávača, ale to, že *passé simple* sa dnes zároveň pociťuje ako príznačný pre veľmi kultivované používanie jazyka, spôsobuje, že často nevyhovuje potrebnému rečovému registru. Autorka analýzou dokazuje, že korpusová lingvistika môže byť zaujímavým nástrojom aj pre umelecký preklad.

Aj autor nasledujúceho príspevku Yves Bardière analyzuje literárny preklad a sleduje, ako prekladatelia do angličtiny prekladajú francúzske naračné imperfektum. Korpus pozostáva z troch prekladov toho istého textu J. Verna a autor analýzu vedie v guillemín-flescherovskom duchu skúmania toho, aké hodnoty má imperfektum v sprostredkovaní chronológie udalostí a v napredovaní narácie. Tým vysvetľuje, prečo prekladatelia uprednostňujú pri prekladaní do angličtiny práve jednoduché *prétéritum*, hoci tak môže dochádzať k narušeniu pôvod-

ných textových hodnôt. Prekladateľov upozorňuje, že treba rozlišovať medzi imperfektivnosťou a gramatickou a lexikálnou perfektivnosťou, ale hlavne ich interakciou. Množstvo analyzovaných príkladov a presnosť analýzy presvedčivo ukazujú, aké dôležité je miesto porovnávacej lingvistiky v uvažovaní o preklade.

Predposledný príspevok predstaveného výberu ponúka zaujímavé prepojenie medzi porovnávacou lingvistikou, variačnou lingvistikou a translatológiou. Giovanna Titus-Brianti v ňom skúma, ako vplýva angličtina na súčasné významy a používanie talianskej progresívnej perifrázy *stare + gerundivum*. V taliančine, v ktorej vid nie je vyjadrený autonómne a kategória času a aspektu je v nej vyjadrená synkreticky, ňou prekladatelia často prekladajú anglické *be + -ing*. Štúdia ponúka dve hypotézy: prvou z nich je tlak anglického originálu na preklad, ktorému prekladatelia a následne ostatní používatelia taliančiny podliehajú, druhou sú zmeny v slovesnom vide taliančiny, ktoré sú v skúmanej syntaktickej štruktúre vplyvom prekladov z angličtiny iba umocnené. Obidve hypotézy autorka overuje pomocou analytických postupov korpusovej lingvistiky a pracuje s paralelným i komparatívnym korpusom. Korpusové údaje potvrdzujú druhú hypotézu. Vnútorne systémové zmeny predchádzali zmenám samotnej syntaktickej štruktúry a jej frekvencia rastie iba v odborných prekladoch z angličtiny. Autorka uzatvára, že treba rozlišovať medzi vplyvom a výpožičkou, a upozorňuje na relatívnu nepriepustnosť jazykov v syntaktickej rovine.

Sériu príspevkov uzatvára Maryvonne Boisseau syntézou o vedeckom bádaní Jacqueline Guillemín-Flescherovej, ktoré sa o objasnenie problematikého vzťahu medzi lingvistikou a translatológiou usiluje pomocou údajov získaných z paralelných a komparatívnych korpusov. Porovnávaním veľkého objemu anglických a francúzskych textov rozmanitého obsahového a žánrového zamerania sa Guillemín-Flescherová snaží dokázať, že každý jazyk uplatňuje vlastné charakteristické stratégie, ktoré označuje ako kolektívne jazykové správanie. Ide teda o normy a špecifiká – kolektívne rekurentné diskurzne schémy výstavby diskurzu, ktoré je možné odhaliť len porovnaním jazykov pomocou dostatočne veľkých korpusov. Autorka príspevku poukazuje na fakt, že lingvistický porovnávaci prístup v translatológii je stále aktuálny a vzťah medzi lingvistikou a translatológiou je nevyhnutný. Teóriu Guillemín-Flescherovej konfrontuje s teoretickými závermi uznávaného translatológa J.-R. L. admirála a uzatvára, že z epistemologického, metodologického a kultúrneho hľadiska sú interakcie a tenzie medzi obidvomi disciplínami stimulom pre ich ďalší rozvoj. Oceňuje subtilnosť a rigoróznosť jej multivariačnej analýzy opierajúcej sa o teóriu predikatívnych a enunciatívnych operácií Antoina Culioliho a vernosť celoživotnému presvedčeniu, že komparatívna lingvistika pomáha zvyšovať schopnosť prekladateľa vymedziť a vyriešiť konkrétne problémy v procese prekladania a racionálne usudzovať o jeho výsledku.

Výberom príspevkov sa zostavovatelia snažia ukázať, že lingvistika a translatológia môžu spolu a každá svojím vlastným spôsobom prispieť k prehĺbenej analýze jazykov a textov a k ďalšiemu využitiu takto získaných poznatkov. Synergia v uvažovaní predstavených desiatich autorov nám presvedčivo ukazuje potrebu teoretickej aj pragmatickej komplementárnosti obidvoch disciplín, ktorú dnes často spochybňujú zástancovia autonómnej translatológie usilujúci o jednotnú translatologickú teóriu.

Mária Paľová
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, Košice